

## Spelen met slavengeld.

*Op de zolder van het Lampsinshuis, waar het muZEEum de maritieme geschiedenis van Zeeland verteld, liggen in een vitrine een aantal vreemde schelpjes: Kaurischelpjes. Het begeleidende boekje verteld de bezoeker dat deze van oorsprong tropische schelpjes worden gebruikt als ruilobject bij de slavenhandel. De talrijke vondsten van deze schelpen, vooral op de Wacherse stranden, verwijzen naar verongelukte VOC-schepen. In Westkapelle worden de schelpjes – keutjes genaamd- gebruikt bij een gezelschapspel.*

### SPEELGOED

In de eerste helft van de vorige eeuw en eerder werd in Zeeland het 'pachtspel' of keutjesspel gespeeld. In het 'Woordenboek der Zeeuwse dialecten' staat vermeld bij 'pachtspel: 'gezelschapsspel met speelkaarten en dobbelstenen omstreeks 1890 in Zeeuws-Vlaanderen op nieuwjaarsavond gespeeld door het hele gezin, inclusief meiden, knechts en arbeidersfamilie; de inleg bestond uit keutjes'. En bij keutjes: 'kauri (*cypraea moneta*): Walcheren, Zuid-Beveland, Noord-Beveland, West Zeeuws-Vlaanderen; de keutjes werden als fiches gebruikt, men bewaarde ze in een keutjesdôôze of keutjeszak'. Onderzoek toonde aan dat op het spel op Walcheren en in Zeeuws-Vlaanderen nog steeds wordt gespeeld en dat veel Walcherenaren schelpjes in bezit hebben. De schelpjes in het muZEEum zijn eveneens particulier bezit en in bruikleen afgestaan.

### STRANDVONDST

De meeste schelpen in Zeeuws bezit zijn gevonden aan het strand. Bijvoorbeeld bij Fort Rammekens en de Kaloot. Het verhaal gaat dat de jongens van Westkapelle vroeger met op het strand gevonden kauri's rammelend in hun broekzak rondliepen. Deze zijn afkomstig van het VOC-fregat 'Reigersbroek'. Het schip was in 1738 met twee andere retourschepen van Ceylon vertrokken met aan boord o.a. kauri's. De twee andere schepen gingen op 28 juni van dat jaar ten anker op de rede van Texel, maar schipper Elias Moens ankerde de 'Reigersbroek' op de rede van Rammekens. 's Middags besloot hij echter om de zeilen weer te hijsen om opnieuw zee te kiezen. Het schip raakte in moeilijkheden op de banken van de Ooster Rassen en werd op de dijk van Westkapelle geworpen. Door harde wind en hoge golven is het aan stukken geslagen. Schipper Moens en vijftig bemanningsleden vonden de dood. Van de kostbare lading worden nog steeds kauri's gevonden. Ook voor de kust van Vlissingen is in 1697 een VOC- retourschip, de 'Bentam' geladen met kauri's vergaan.

### SLAKKEN

Veel van de op Walcheren gevonden schelpjes zijn afkomstig uit Ceylon. In de retourschepen van de VOC diende ze als ballast, maar na aankomst brachten de schelpen tussen de 6 ½ en 15 stuivers per pond op. Op Ceylon werden de kauri's aangevoerd vanuit Male op de Malediven (officieel: 'Republic of Maldives' en 'Dhivehi Raajjeyge Jumhuriya' in het Maldivisch), waar de sultan het monopoly bezat op de handel. Op de Malediven worden de schelpjes gebruikt als geld. Om deze te verzamelen maakten de bewoners bundels van kokospalmtakken en lieten die zakken in de door koraalrif omsloten lagunes. Na verloop van enige tijd zaten daar de slakken in trossen op. De bundels werden bij gunstig weer twee maal per maand aan land getrokken. Een man kon op een dag wel 12.000 schelpjes verzamelen. De dieren werden van de bundels geplukt en in putten gestort, waar ze twee maanden begraven bleven tot het vlees was vergaan. De schelpen kregen daardoor een prachtige glans en stonken niet. Ze werden gewassen in zeewater door ze in een halve kokosbast rond te draaien, gedroogd en gesorteerd. Vervolgens werden ze geruild tegen rijst, boter en kleding, die met schepen werden aangevoerd vanuit Bengalen. Maar de Maledivische zeelui brachten ook zelf kauri's in hun prauwen naar Ceylon en Calcutta, om vandaar weer verder te worden verhandeld, o.a. naar West-Afrika. Daar werden ze aan snoeren van 40 kauri's geregen en op de man gedragen naar het binnenland vervoerd. Het formaat en de duurzaamheid waren bepalend voor de waarde. Samen met koper en zout waren de schelpen op de route van West-Afrika van en naar Egypte de belangrijkste

betaalmiddelen. Het bezit van kauri's betekende aanzien en macht. Maar ook in China, Indië en andere Aziatische landen werden de *Cypraea Moneta* ingevoerd en gebruikt als betaalmiddel.

## SLAVEN

Het transport in Afrika ging oorspronkelijk per kameel, die er zo'n 240.000, ongeveer 270 kg kon vervoeren. De Portugezen waren de eerste die in het begin van de 16<sup>e</sup> eeuw de handel over zee overnamen. Tussen 1650 en 1790 werd dit schelpegeld vanuit de Indische Oceaan door de Verenigde Oost-Indische Compagnie naar Nederland gebracht, om doorverkocht te worden aan de West-Indische Compagnie. De WIC kocht er in Angola en Guinee slaven mee voor de plantages in Suriname. 'Probeer zo weinig mogelijk slaven van de koning te kopen. Hij wil uitsluitend in kauri's (zeer zeldzame schelpen) worden betaald en dat is te duur', schreef de Nederlandse slavenkoopman Willem Bosman in zijn handboek voor slavenhandelaars uit 1705. De hoeveelheden schelpen die de VOC getransporteerd heeft zijn gigantisch. Bij een onderzoek in het Algemeen Rijks Archief wordt 15.188.459 pond, zo'n 6,7 miljoen kauri's geteld.

## HANDEL

Maar niet alle schelpjes in Walchers bezit zijn strandvondsten. Zo bezit een Walcherse familie zo'n 2.000 Kauri's. De meeste daarvan behoren tot de soort *Cypraea moneta*. In de deels nog glanzende kauri's zitten resten van bruine aarde, waaruit blijkt dat deze niet in de branding hebben gerold. Vermoedelijk zijn ze afkomstig van een handelspartij. Het Zeeuws Archief bezit stukken waaruit blijkt dat op 9 november 1739 onder auspiciën van de Kamer van Zeeland van de VOC een verkoping heeft plaatsgevonden. Hierbij werden 38 vaten met in totaal 10.768 kauri's aangeboden. Een koopman, genaamd Fermijn, kocht er 15. Later zijn meer verkopingen geweest. De modder in de schelpjes duidt wel op de vangstmethode op de Malediven, maar kennelijk werden niet alle schelpen gewassen. Bij de VOC brachten schone pakken met uitsluitend *Cypraea moneta* uiteraard meer op. Vuile schelpen gingen vooral naar Nederland voor de handel.

In het boekje 'Schepen met geld' van Arent Pol (dat gaat over de handelsmunten van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, 1602 – 1799), staat een algemene vrachtlis van acht VOC schepen die in augustus 1649 in Nederland waren gearriveerd. Tussen de kruidnagelen, nootmuskaten, kaneel, salpeter, gember en fijn Japans staafkoper staat een post van 39.640 kauri's uit de Malediven en/of Bougainville.

De grote toevoer van kaurischelpen vanaf de 16<sup>e</sup> eeuw had als gevolg dat de waarde van de kaurischelp sterk verminderde en hun rol werd overgenomen door de 'trade bead'. Dit zijn glaskralen die in Venetië speciaal voor de handel werden vervaardigd. In West-Afrika werden zij geruild tegen goud, ivoor, slaven en olie en in West-Indië ruilde men ze voor zijde en specerijen. Ook in Middelburg en Haarlem, maar vooral in Amsterdam, bloeide de glaskralen industrie. In de 17<sup>e</sup> eeuw waren Venetië en Amsterdam de grootste leveranciers van glaskralen.

## ETYMOLOGIE

In Zeeland worden de schelpen 'keutjes' genoemd. Een schelpje lijkt op een liggend varkentje en eeuwenlang is ook de naam 'varkentje' gebruikt in de kaurihandel. Het is niet toevallig dat de woorden 'varkentje' en 'keutje' hetzelfde betekenen. Verschillende auteurs hebben een verklaring gezocht voor het woord 'keutje'. De gelijkenis tussen de hoekige vorm van een geknobbeld *Cypraea moneta* en een varkenskop kan een verklaring zijn. In een in 1899 gepubliceerde woordenlijst wordt als verklaring bij het woord 'Keutje' vermeld: 'eig. varkentjes, zie Katjes' en daar: 'kleine schelpjes *cypraea moneta*, in Afrika en Indië als kauri's voor geld gebruikt en in ons Vaderland als speelpenning onder de naam van *zagetandjes*, *keutjes bargjes* = varkentjes.'

Het Etymologisch woordenboek uit 1989 geeft bij kauri: 'kotu = draaiing, verbogen vorm, schelp. De stap van 'kotu' naar 'keutje' lijkt niet bijster groot. In het woordenboek van Yule &

Burnel, waarin o.a. koloniale begrippen worden uitgelegd, staat te lezen bij cowry (vertaald): Hindi 'kauri, het geld van de eilanders bestaat uit kauri's, 100 van deze schelpen wordt 'siyāh' genoemd, 12.000 noemen ze 'kutta'. De kutta of kotta was op de Malediven niet alleen de opbrengst van één man per dag, maar daar ook de gebruikelijke handelseenheid. Verondersteld wordt dat deze termen ook door de VOC veel zijn gebruikt. Gezien de fonetische uitspraak in India en Ceylon van de woorden 'cottie', 'kutta' of 'kotta' ligt hier misschien een verklaring voor de keuze van het woord 'keutje' door de Zeeuwen.

BRONNEN:

- *'Soortsamenstelling en herkomst van tropische kauri's in gebruik bij een oud Zeeuws gezelschapspel'* door J.A. Buijse. Gepubliceerd in *'Basteria'*, het tijdschrift van de Nederlandse Malaconische Vereniging, 1993
- *'Schepen met Geld' – Arent Pol.*
- *Website Zeeuws Museum*
- *Website Alexander van de Ven*

D.A. Broers november 2004